

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Елка Бакалова, доктор на изкуствознанието
(Член-кореспондент на БАН)

ЗА КОНКУРСА

за заемане на академичната длъжност „доцент”
по специалността *Изкуствознание и изобразителни изкуства*, професионално
направление 8.1., обявен в ДВ бр. 33 от 17.04.2018 за нуждите на РИМ – Велико
Търново,
с единствен кандидат д-р ДИАНА ТОДОРОВА ТОТЕВА

На обявения през април 2018 г. за нуждите на РИМ – Велико Търново конкурс единствен явил се кандидат е доктор Диана Тодорова Тотева, чието научно творчество отдавна следя.

Диана Тотева завършва Факултета по Изобразително изкуство във Великотърновския университет “Св.Св. Кирил и Методий” през 1983 г. В периода 1983-1989 г., работи като художник-реставратор в Районната лаборатория за консервация и реставрация при Исторически музей – В.Търново; в периода 1989 - 2005 г. е вече уредник в отдела “Християнско изкуство” на Регионалния исторически музей – В.Търново, а от 2005 г. до днес е завеждащ същия отдел.

През 2015 г. защитава дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор” като свободен докторант в Института за изследване на изкуствата при БАН на тема „Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново”. Държа да отбележа, че дисертационният труд на Диана Тотева е уникален в съвременната ни наука. Преди всичко поради избора на самия обект на изследване, тъй като включва в научно обръщение **много нов изобразителен материал** от непубликувани, слабо проучени или публикувани от самия автор произведения на художествената култура на средновековната българска столица. Откритите по археологически път стенописи обогатяват представата и успешно допълват разработките на поколения изследователи върху художествената култура на Второто българско царство.

За настоящия конкурс Диана Тотева представя четири монографии, две от които са в съавторство. С изключение на първата, останалите три са публикувани в последните 3 години (след защитата на докторската дисертация). В допълнение към тях Тотева представя и 17 статии (от които 6 са в съавторство). Така представена, като обем и качество научната продукция на Диана Тотева напълно отговаря на изискванията за научното звание „доцент”.

Веднага държа да отбележа, че както дисертацията, така и по-голямата част от публикациите на Диана Тотева са свързани с публикуване и интерпретация на нов изобразителен материал, открит при провеждането на археологически разкопки във Велико Търново.

Всъщност, само най-ранната ѝ книга, озаглавена „Триптиси-поменици от Арбанаси” (В. Търново, Фабер, 2007) не разглежда получен от археологическите разкопки материал. Но и в този случай авторката публикува неизвестен материал, важен за културата на периода XVII-XIX в. включително – времето на най-активен художествен живот в Арбанаси. Ето как оценява тази книга чл.-кор. проф. Иванка

Гергова: „Книгата на Диана Косева е несъмнен принос към комплексното изучаване на социалния и духовен живот, църковна история и изкуството, създавано за многобройните храмове на Арбанаси в миналото.”¹

С изключение на тази най-ранна монография на Д. Тотева, озаглавена „Триптиси-поменици от Арбанаси”, останалите три разглеждат произведения на изкуството, открити при археологическите разкопки в Търново. Така е озаглавена и книгата ѝ, публикувана през 2016 година: „Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново.” (Изд. Фабер, В.Търново, 2016). Тази книга е представена в два тома: изследователски текст и каталог на разглежданите паметници. В текста към каталога са изложени важни данни относно размерите, състоянието, технологията, топографията на местонамирането и съхранението на стенописите, анотации на откритите копия, рисунки и схеми, съпроводени с кратко описание, стилово-иконографски аналогии и научен апарат. Специално приложение за архитектурния план и украса на средновековните храмове във В. Търново допълва каталожните данни и представя цялостна картина за църковната топографията на средновековната столица. Това означава, че събраният, анализиран, систематизиран и публикуван (в съществената си част) от Диана Тотева емпиричен материал е сигурна основа за работата на всеки специалист. Ето какво пише по този повод в рецензията си нашият известен историк-медиевист Иван Билярски: „Струва ми се, че това е книга, в която всеки медиевист може да намери нещо за себе си. Без да пренебрегвам останалото, ще кажа, че моето любопитство бе привлечено главно от надписите и най-вече от кти-торските портрети и изводите за лицата и инсигниите на достойнствата при търновския двор. Това обаче се определя само от моите предпочитания, а другите читатели ще намерят своите акценти...”²

Най-новата книга на Диана Тотева, публикувана през миналата 2017 г. в съавторство с Константин Тотев, е озаглавена „Каменната пластика от средновековната българска столица Търново (1185-1393). (Изд. „Фабер”, В.Търново, 2017). Диана Тотева е автор на три глави от книгата [I глава. *Скулптурата през Второто българско царство в контекста на изкуството на Византия и Западна Европа(15-23)*; III глава. *Функционална характеристика и класификация (62-127)*; IV глава. *Майстори и ателиета, местно производство и импорт (130-134)*], а Константин Тотев, който е участник в археологическите проучвания на столично Търново и откривател на част от включения в книгата скулптурен материал, е автор на две глави [II глава *История на проучванията(31-48)* и V глава *Каталог (147-211)*]. Активът на К. Тотев е в локализиране на материала, проследяване историята на проучванията, както и връзката на паметниците с тяхната архитектурна среда – дворци и църкви.

По-голямата част от изследването е направена от Д. Тотева, която си е поставила задачата да открие ролята на скулптурата в Средновековна България като декоративно изкуство, свързано с култовата и гражданска архитектура. Неин е основният принос за систематизирането, стилово-иконографския анализ и класификацията на материала на

¹ И. Гергова. Триптиси-поменици от Арбанаси. – Проблеми на изкуството, 1,2008, 55.

² И. Билярски. Диана Косева-Тотева. Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново (Mural paintings of the archaeological excavations from the medieval, Bulgarian metropolis Turnovo). В. Търново, 2016, част I, Текст (Part I, Text), 284 p.+57 fig.; част II, Таблици (part II, Tables), 160 p. + 27 tables+XXXVII, илюстрации/images, ISBN 987-619-00-0393-9. - Исторически преглед, 2017, 1-2, с.195.

функционален принцип. Датировката на паметниците е изключително затруднена поради тяхната раздробеност, както и тяхното разместване от първоначалното им място, поради вторичното им използване в по-късни постройки, подпорни зидове и пр. Особено ясно се откроява позицията на Д. Тотева при разглеждане на въпросите за майсторите и ателиетата, за местното производство и „импорт“.

В изследването е събран и систематизиран целият открит скулптурен материал от времето на Второто българско царство в старата българската столица Търново. Направено е възможното да се извлече най-много информация за неговата архитектурна среда и да се установи мястото на откриване и използването му във вътрешната или фасадната украса на постройките. Самите скулптурни паметници, поради фрагментирания си вид, са реконструирани по отношение на своето предназначение и репертоар, доколкото това е възможно. Въз основа на стилово-иконографския анализ са открити принципите за датиране и определяне посоките на влияние или центровете на изработка. Обзорът и анализът дават сравнително точна картина за характера на материала от столично Търново и наред с това допълват представата за каменната пластика от средновековна България. Този дял от изкуството така придобива по-осезателни измерения и позволява да бъдат правилно определени и други открити средновековни паметници от различни градски центрове на страната.

Става ясно, че в украсата на представителните постройки през Второто българско царство, наред с другите художествени техники – стенописи, стенна и подова мозайка – участва и каменната пластика. Разгледаните паметници, свързани с нея, имат предимно фрагментарен характер и само загатват за художествените качества и естетическото въздействие на този вид украса. Въпреки сегашното си състояние, тези творби имат важно историко-художествено значение и свидетелстват за ролята на монументалното изкуство в средновековната архитектура.

Книгата засяга и редица въпроси, чиито отговори досега са били само догадки. Така, например, местата за вечен покой на българските царе, сановници и висшето духовенство, макар и анонимни, се локализируют в представителните църковни постройки на двете цитадели на столичния град - Царевец и Трапезица, както и в църквата „Св. 40 мъченици“, откъдето произхождат части от шест саркофага, три от които със скулптирани фигури върху капака. Именно такива въпроси намират отговор в **третата глава на книгата** с автор Д. Тотева за *функционалната характеристика и класификацията* на паметниците. В нея присъстват шест подразделения, представящи: Фигурални релефи, Надгробни паметници, Каменни надписи, Капители, Бази, колонки, корнизи, епистили, части от олтарни прегради и Каменни фиали. Така в изследването са включени над 60 паметника на каменната пластика, които са позволили на авторката да направи изводи и обобщения, в някои случаи предварителни, за стила, иконографията и мястото на скулптурата в архитектурната украса на българската столица.

Освен книгите, Диана Тотева е представила и значителен брой статии, част от които в съавторство. Тези научни публикации са посветени на нови проучвания, представяне на редица творби, неизвестни данни за църкви, икони, утвар и др., или интерпретиране и уточняване на резултати, свързани с паметници на монументалното и приложно изкуство от Велико Търново, Червен, Велики Преслав, село Нисово, Русенско и др. (Общо публикациите ѝ след защитата на дисертацията са 21.)

Заклучение. Изхождайки от обективните критерии, предявявани към кандидатите за научното звание „доцент“ в рамките на обявената в конкурса научна специалност, намирам, че Диана Тодорова Тотева със своята квалификация и научни приноси напълно отговаря на съответните изисквания. Смея да твърдя, че през

последните десет години Диана Тотева несъмнено израстна като изследовател и значително разшири територията на своята дейност. Длъжна съм да изтъкна, че както дисертацията, така и по-голямата част от публикациите на Диана Тотева са свързани с публикуване и интерпретация на нов – неизследван преди нея – изобразителен материал, открит при провеждането на археологически разкопки във Велико Търново, който е особено ценен.

Поради всичко това, предлагам на почитаемия Научен съвет на Института за изследване на изкуствата да присъди на д-р Диана Годорова Тотева академичната длъжност „доцент”.

Чл.- кор. проф. Елка Бакалова

София, 16 септември 2018 г.